

Etkinlikler - Voyvoda Caddesi Toplantıları 2004-2005

Küreselleşme ve Türkiye Ekonomisi: Neler Yapılabilir?

Nurhan Yentürk

Küreselleşmenin 90'ların en keskin olgusu olduğunu söyleyebiliriz. Birçok alanda çok değişik etkileri olmakla birlikte, ekonomi alanındaki etkileri esas alındığında en önemlisi finansal ilişkilerin, reel ekonomideki gelişmelere oranla çok önemli bir yer kaplamaya başlamış olmasıdır. Bir diğer etki, bölüşüm alanında çok ciddi bir sonuç ortaya çıkması, özellikle global ölçekte rantiyelerin reel ekonomideki kârlılığa oranla çok daha yüksek bir gelir kazanabildiği bir ortam yaratılmış olmasıdır. Bu, finansal sermayenin dünya ekonomisinde, globalleşen ekonomide etkin olmaya başlamasının doğal bir sonucuydu. Globalleşmeyle birlikte, gelir bölüşümünü dengeleyemeye ve toplumsal dayanışmayı sağlamaya çalışan çeşitli sosyal güvenlik kurumlarında ciddi bir zayıflama ortaya çıktı; bölüşüm alanında ortaya çıkan en temel sorunlardan biri budur. İkinci olarak, ekonomik ve tarihsel anlamda çok farklı yapılarla sahip olmalarına rağmen, gelişmekte olan ülkelerin çoğunda ortaya çıkan, IMF'nin uyguladığı politikaları ciddi anlamda sarsacak iktisadi krizlerin çok yoğun olarak ortaya çıkmasını da bu gelişmeye bağlamamız mümkündür.

Küreselleşme esas olarak ulus -devletin uygulayabileceği politikalar üzerinde çok ciddi değişiklik yarattı; ulus-devlet ve piyasanın ekonomiyi birlikte yönetmesi şeklinde ciddi bir değişiklik ortaya çıktı. Eğer bildiğimiz ulus-devletin iktisadi alana hâkim olması ve orada politikalar üretmesi sürecinin sonuna geldiğimizi düşünüyorsak, en önemli tartışma konusu, bizim bildiğimiz anlamda güçlü ulus-devletin olmadığı bir ortamda ne tür iktisat politikaları üretilebileceği sorusudur. Ben globalleşmeyi bir realite olarak kabul eden ve özellikle iktisat alanında önemli olumsuz etkiler yaratmasından ötürü ciddi bir eleştiri süzgecinden geçirilmesi gerektiğini düşünen iktisatçılardanım; ancak aynı şeyi düşünen iktisatçılar arasında da ciddi farklılıklar ortaya çıktığını ve özellikle kullanılacak iktisat politikaları açısından farklı kulvarlara gitme eğilimlerinin var olduğunu görüyoruz. Benim buradaki sorum şu: Esas itibari ile küreselleşmenin ekonomide en olumsuz etkilediği birikim (yani reel ekonomideki yatırım ve üretim olanaklarının gelişmesi) ve bölüşüm sorunlarını olumlu duruma götürebilecek, ya da en azından daha olumsuz gelişmesini engelleyecek iktisat politikalarını üretmek mümkün müdür küreselleşme döneminde? Bunun mümkün olabileceğini düşünüyorum. Bu, yine bazı iktisatçı arkadaşlarımla da paylaştığım bir görüş. Burada bir adım daha ileri atıp yine çeşitli iktisatçı arkadaşlarımla aynı yerde durduğumuz alanlara gelmek istiyorum. Bu küreselleşme çağında eğer ulus-devletin zayıflamasına rağmen birtakım etkin iktisat politikalarından söz edebilecekseniz, bunların çok temel özellikleri konusunda bazı vurgular yapmak gerekiyor. En önemlisi, bu iktisat politikalarının hiçbir zaman sadece içe kapalı ve dış dünyayla ilişkisini kesen ulusal politikalar olamayacağını, mutlaka uluslararası ilişkiler çerçevesinde tasarlanmaları gerektiğini düşünüyorum. Bu anlamda küreselleşme karşıtı olmanın dışında, farklı bir küreselleşmenin mümkün olması ve bunun için bir arayış içinde olmamız gerektiğini, bunun alternatifinin, küreselleşme karşıtı olunduğu andan itibaren içeriye kapalı, tek bir ulusun sürdürebileceği bir iktisat politikası olarak tasarlanamayacağını, mutlaka uluslararası ilişkileri içereceğini düşünüyorum. İkincisi, küreselleşme ve ulus-devletin etkisinin azaldığı konuşulmaya başladığı andan itibaren, en çok ortaya çıkan tartışma bur ikilemden söz etmek istiyorum: Bu ikilem "o zaman ulus devlet güçlenmeli ya da daha fazla zayıflamalı" olarak özetlenebilir. Önerilecek iktisat politikasının bu ikilem çerçevesine sıkıştırılmayacağını düşünüyorum; biz eğer globalleşme sonucunda ortaya çıkan gelişmeler için birtakım iktisat politikaları üretilecekse, bu, "güçlü ulus-devlet/zayıf ulus-devlet" ikilemine oturmamalı ya da daha net ifade etmek gerekirse, ulus-devletin gelişmesi ya da pazarın gelişmesi gibi bir ikileme oturtulmamalı, bunun dışında tartışılmalı; çünkü sonuç olarak tıkanıklık noktalarının burada olduğunu düşünüyorum. Sadece ulus-devletin uygulaması gereken politikalar söz ettiğimizde ciddi bir açmazla karşı karşıya kalıyoruz. Türkiye'de de, birçok gelişmekte olan ülkede bildiğimiz bir şey var; her zaman güçlü ulus-devlet, mutlaka üretim olanaklarını, birikim olanaklarını artırmak yönünde hareket etmeyebilir. Bunu yaparken mutlaka bölüşümü daha dengeli hale getirmek için çaba da sarf etmeyebilir. Çok güçlü bir ulus-devlet tamamen eşitsiz bir bölüşümle sadece birikim olanaklarının üzerine de gidebilir, böyle bir gelişmeyi hiç sorun da etmeyebilir. Bu da çok doğaldır, çünkü ekonominin bulunduğu alan içinde homojen bir toplumsallığı içermez; yani üretimin alanından söz ettiğimizde, güçlü bir ulus-devlet dediğimizde, bunun mutlaka o toplumda bulunan farklı, hiç de homojen olmayan kesimlerin tümünü de kapsamayacağını çok iyi biliyoruz. Ulus-devletlerin çok güçlü olduğu, etkin güçlü iktisat politikaları uyguladığı dönemlerde de, örneğin 1980 öncesine dönüp baktığımızda da tüm gelişmelerin mutlak bölüşümden yana olmadığını söyleyebiliriz.

"Devlet-piyasa" ikileminin dışında, globalleşmeyle birlikte bu alana giren, toplumda devlet ve piyasa kadar önemle anılmaya başlanan sivil toplum örgütleri söz konusudur. Özellikle toplumsal dayanışma ve bölüşümü dengelemeye yönelik kurumların zayıflamaya başlaması ile birlikte, sivil toplum örgütlerinin özellikle bu alanda önemli bir işlev edinmeye başladıklarını görüyoruz. Konuşmamda bu konuya değinemeyeceğim.

Küreselleşmenin Türkiye ekonomisi çerçevesindeki etkilerini iki nokta üzerinden yapmaya çalışacağım:

1) dış açıklar ve borçlar, 2) istihdam ve bölüşüm.

Küreselleşmeyle birlikte finansal sermaye dünya üzerinde çok hızlı dolanmaya başladı, ulaşılan finansal sermaye miktarları çok yüksek oldu ve gelişmekte olan ülkelerin özel olarak faiz oranlarının yüksek olması nedeniyle sermaye bu ülkelere aktı. 1990'lardan beri Türkiye, Güneydoğu Asya ve Latin Amerika ülkelerinin tümüne doğru aşırı bir finansal sermaye girişi ortaya çıktığını biliyoruz. Bunlar bildiğimiz anlamda, 90'lı yıllarda rastlanan doğrudan yatırım yönünde sermayeler değil, daha çok kısa dönemli finansal sermayeler ve borsalardan hisse senedi almak üzere ülkelere gelen finansal sermayelerdir. Ülke ekonomisinde ya da çevresinde ya da tüm dünyada herhangi bir çalkantı ortaya çıktığında, bu sermaye hemen yurtdışına çıkabilmektedir. Bu anlamda da kalıcı değildir ve ülke ekonomisinde bu giriş ve çıkışlarla önemli tahribatlar yaratabilir. En önemli etkisi, ülke ekonomisi içerisinde giren, sıcak para diyebileceğimiz bu finansal sermayenin

yarattığı döviz bolluğu karşısında döviz kurunda ortaya çıkan gelişmedir. Örneğin son iki yılda Türkiye'de yerli paranın değer kazanmasıyla bunun bir örneğini yaşıyoruz. Bunun ekonomik süreçte çok önemli etkileri olduğunu, dış ticaret açığının büyüyen ve cari açığı artıran bir etkiye bulunduğunu biliyoruz.

Borçlanma anlamında, bu kısa dönemli sermaye kamu tarafından cari harcamalarda kullanılan bir kaynak olursa, faiz oranlarında borçlanmayı yükseltici bir etki yaratabilir. Bu süreç bir kısır döngüdür aslında; çok yüksek miktarda gelen sermaye, yerli parayı değerlendirip eğer borçlanma üzerinden faiz oranını da yükseltiyorsa, bu hep yurtdışından gelecek sermayeyi teşvik eden bir getiriyi ortaya çıkarır; yani düşük, yavaş devalüe olan bir döviz kuru, değerli yerli para ve yüksek faiz oranı, yurtdışından gelen herhangi bir sermayenin getirisini oldukça yükseltir ve tabii gittikçe daha çok gelen bir sıcak para sonucunda, sözünü ettiğimiz oranlar olumsuz gelişmeye devam eder ve ülke ekonomisinde aşırı bir sıcak para bulunmaya başlar, herhangi bir olumsuz gelişme karşısında, biraz önce sözünü ettiğim örnekler gibi yurtdışına hızla da çıkabilir. Bunun en önemli sonucu aşırı borçlanmadır. Yerli paranın değerlendirilme sürecini ve dış borçlulukta artışı sadece Türkiye'de değil gelişmekte olan birçok ülkede görüyoruz. Bu durum bu ülkelerde önemli bir hassaslık yaratır ve her an krize girilebilecek dengesiz bir ortamın gerekçesini oluşturur. Ortaya çıkacak herhangi bir siyasi ya da iktisadi gelişme sonucunda da bu dengesizlik kendisini krizle gösterebilir.

Aşırı dış borçlanma ve yüksek cari açık, en başta bu borçların zaman içerisinde, belirli aralıklarla geriye ödenebilmesini de gerekli kılar. IMF'nin dünya üzerindeki rolüne baktığımızda en çok görebildiğimiz, üstünde birçok büyük bir kesimin hemfikir olduğu en önemli işlevidir: Gelişmekte olan ülkelere giren bu sermayeyle, gelişmekte olan ülkelerin almış oldukları dış borçların zamanında geri ödenebilmesini sağlayabilmek. Bu sağlanmadığı takdirde dünyada bütün finansal sistemin çökebileceğini biliyoruz; IMF de bunun aracılığını yapmaya çalışıyor. Herhangi bir gelişmekte olan ülke üç dört yıl boyunca eğer dışardan bir kaynak kullanıyorsa, dış borcunu artırıyorsa, belirli bir dönem sonra mutlaka bu dış borcun ödemesi beklenir.

Sürekli dış kaynak kullanan hiçbir gelişmekte olan ülke yoktur. Belirli aralıklarla, gayet devrevi bir gelişme, giren yabancı sermaye, dışardan kullanılan kaynak, dışarıya ödenmesi konjonktürünün de beraberinde getirir. Eğer dışarıya bir kaynak transferi yapacaksanız, yaptığımız ithalatın üzerinde bir ihracat yapmanız gerekir, ki bunu sağlamanın yegane yolu devalüasyondur. O zaman gelişmekte olan ülkelere giren bu dış borçların zamanında ödenmesinin en önemli aracı, bizim gibi ülkelerde devalüasyonlar olarak karşımıza çıkar. Bu da sonuç olarak bildiğimiz bir kriz demek olur; çünkü ciddi fiyat hareketlerinde, fiyatlar genel düzeyde bir değişikliği ve reel gelir düzeyinde ciddi bir düşüşü beraberinde getirir. Diğer yandan IMF'nin yine dış borçların ödenmesini garanti etmek için uyguladığı, üstünde ısrarla durduğu ikinci uygulama, kamu bütçesinin birincil fazla vermesidir; dolayısıyla dış borçlar ödemesi, dışardan kazanılan dövizle veya vergi olarak alınan gelirin bir kısmı, daha önce alınmış olunan dış borçların faizine ayrılarak yapılır. Bunun anlamı yine Türkiye ve birçok gelişmekte olan ülke ekonomisinde görüldüğü gibi, ülke ekonomisinde öncelikle sosyal harcamaların, yatırımların azaltılmasıdır: Açık ancak böyle kapatılabilir; çünkü cari harcamaların yapılmaması, devletin iflas ettiği anlamına gelir. Bunun fazlası mutlaka faiz harcamalarına ayrılır; yatırım yapılmaz. Ya devalüasyonlarla dışa kaynak transferi ya da sürekli borçların faizini ödemek için kullanılması gereken bir birincil fazla verilmesi şeklinde ortaya çıkar. Bunlar gelişmekte olan ülkeleri önemli bir darboğaza sokar ve bu durum ciddi bir sosyal çözülmüşlüğü de beraberinde getirir. Daha önce alınmış olan ve yine çok yanlış kaynaklarda kullanılmış olan dış borçların bugün ülke ekonomisine ve ülkede yaşayan insanlara getirmiş olduğu bir yük söz konusudur. Herhangi bir ülke bunun dışında hareket ettiğinde finansal sistem çökebilir, yani artık kimse elindeki sermayeyi gelişmekte olan ülkelere borç olarak vermek istemeyebilir; bu da bir darboğaz ortaya çıkarabilir. Globalleşme açısından da birçok iktisatçının üstünde durduğu en önemli sorunlardan biri, gelişmekte olan ülkelerin finansal sistemi ayakta tutabilmeleri için, mutlaka almış oldukları borçları hızla geri ödemeleridir.

90'lı yıllarda bütün bu finansal sistem gelişmekte olan ülkeler üzerinde çok olumsuz etkilere yol açtı ve bunun telafi edilmesi gündeme gelmedi. Küreselleşmeyle birlikte ortaya çıkan birtakım gelişmelerin gelişmekte olan ülkelere yarattığı olumsuz sonuçlar sadece bu ülkelerdeki insanlar tarafından karşılanmakta ve bunun için daha çok da buradaki sosyal dokuyu bozacak politikalar uygulanmakta. Halbuki bütün bu bozulma sürecinde ciddi bir gelir transferi, dünya finans sisteminin kazandığı bir rant gelir söz konusu oldu. Bu gelirin gelişmekte olan ülkelerdeki sosyal sorunları çözmek için kullanılması, en azından IMF'de bir madde olarak bulunmuyor; çeşitli BM'ler kurumlarında görüşülmüş olmasına rağmen, Dünya Bankası ve IMF açısından henüz gündeme getirilmedi.

Biraz önce belirttiğimiz gibi, cari işlemlerin açık vermesi, ihracattan çok ithalat yapılması anlamına gelir ve bu da kazanılan dövizden daha fazla döviz harcadığını gösterir; daha fazla döviz harcanması ise, dışardan kaynak kullanıldığı anlamına gelir. Birkaç dönem eğer dışarıdan kaynak kullanılıyorsa, her seferinde ertesi yıl ya da dönem ödemek gibi bir devrevilik söz konusu olur. Dışarıya kaynak transferi yapmak dediğimiz dönemler ise hep devalüasyon olduğu dönemlerdir. Dışarıya kaynak transfer etmek ciddi miktarda bir ihracat artışı gerektirir ki bu da Türkiye gibi ülkelerde ancak devalüasyonla olabilir. Bu durum da tabii ki ülke içerisindeki ekonomi üzerinde olumsuz sonuçlar yaratır.

Türkiye verileri ve bir çok gelişmekte olan ülkelerin verilerinde bu devrevilik gözükmektedir. Verilere baktığımızda, Türkiye'de şimdiye kadar büyük cari açıkların, hep daha sonra bir cari fazlayla tamamlanmak zorunda kaldığını görüyoruz.

Bir yaklaşıma göre cari açığın kendisi çok tehlikeli değildir; birçok gelişmiş ülkede çok büyük cari açıklar vardır ve bu ülkelerde krizler ortaya çıkmaz. Buna karşı sürülen diğer argüman ise, cari açığın olmasından çok, cari açığın ne ile finanse edildiğinin önemli olduğudur. Gerçekten gelişmiş ülkelerde yüksek cari açıklar vardır, bu açıklara rağmen bu ülkeler hiçbir zaman kriz yaşamazlar, ama biz bundan kendimiz için de olumlu bir çıkarsama yapabilir miyiz? Bunu yapabilmemiz için finansman konusunu da biliyor olmamız gerekir; gelişmiş ülkelerde cari açığın finansmanı dış borçla yapılmaz. Bu finansman daha çok bu ülkelere akan, dış borç yaratmayan türden sermaye girişleri, yani doğrudan yabancı yatırımlar ya da bu ülkelere hisse senedi almaya yönelik yabancı yatırımlarla sağlanır. O zaman, cari açığın ne kadar olduğundan çok, ne ile finanse edildiğine bakmak gerekir; eğer dış borçla finanse ediliyorsa, bunu bir şekilde ödemek gerekir, ödenmesi için dışarıya bir kaynak transferi yapılması olarak kendini gösterir.

"Toplam finansman" dediğimiz başlığın altında üç kalem bulunur: Birincisi doğrudan yatırımlar, yabancı sermaye girişi ve reel sektör yatırımlarıdır. İkincisi portföy yatırımları, hisse senedi almak için giren yatırımlardır. Diğer yatırımlar ise daha çok kısa vadeli karakterde olan, IMF'nin de verdiği kredileri içine alan sermaye girişleridir. Cari açık eğer doğrudan yatırımlarla finanse edilmiyor ve diğer yatırımlarla finanse ediliyorsa, tümüyle dış borç demektir bu. Mutlaka kaynağın dışarıya bir şekilde ödenmesi gerekir. Portföy yatırımları ise ikiye ayrılabilir: hisse senedi ve borç senedi. Eğer hisse senedi ile finanse ediliyorsa, bu da bir anlamda dış borç yaratmayan sermaye olarak kabul edilir; borç senedi ise, adı üstünde borç yaratır. Türkiye'de 1994 ve 2001 kriz dönemleri dışında bütün diğer yıllarda cari işlemler açığının borç yaratan finansmanla kapatıldığını görüyoruz. Bu da yüksek cari açığın bir tehlike sinyali olduğunu bize gösterir; çünkü bu dış borcu ödememiz gereklidir. Bu dış borcu ödememiz, dışarıya kaynak transferi yapmak anlamına da gelir.

2004'te Türkiye'de çok ciddi bir büyüme rakamı gerçekleşti. Bu büyümenin önemli bir kısmı yine reel sektörden sağlandı; ancak bu, ülke içerisinde refah artışı, ücretlerin artması, istihdamın artması anlamında bir refah yaratmadı. Bu durum yine küreselleşmenin çok önemli ve başka gelişmekte olan ülkelerde çokça görülen bir sonucunun, bir anlamda artık Türkiye'de de görülmeye başladığını bize işaret eder.

Türkiye'de özellikle ticarete konu olan sektörlerin yatırımların gelişimine baktığımızda, biraz ürkütücü bir tabloyla karşılaşırız. Son yıllardaki bütün artış hizmet sektöründe ortaya çıkmış olması, özel sermayenin hangi alana yatırım yaptığını gösterir. Ülke ekonomisinin yatırım kaynağı birikimi, daha çok ticarete konu olmayan sektörlerde yoğunlaşmıştır.

2000 krizinden sonra çok ciddi bir daralma; 2003 ve 2004'te ise imalat sanayiinde, özellikle ticarete konu olmayan sektörlerin imalat sanayiine yatırımlarında çok ciddi bir artış söz konusudur. İmalat sanayii yatırımlarındaki, reel sektördeki artış sürdürülebilir ise, burada bir gelişme olduğunu söyleyebiliriz.

Faktörleri inceleyip sürdürülemez olduğunu söyleyeceksek, çok heyecanlanmamız gerektiğini düşünüyorum. İmalat sanayii kârlılığını etkileyen faktörlere şöyle bir baktığımızda, Türkiye'de gerçekten içinde bulunduğumuz dönemde çok ilginç bir konjonktürle karşı karşıya olduğumuzu söyleyebiliriz; ücretler düşük, fakat verimlilik gayet yüksektir. 2000'li yıllardan sonra ciddi bir istihdam azalması olmuş, özel sektör önemli bir kriz geçirmiş ve ardından, gerek kullandığı yeni teknolojiler açısından, gerekse bunları verimli kullanmak açısından çok ciddi bir çaba göstermiştir. Öyle bir istihdam, öyle bir işsizlik sorunu vardır ki ülkede, insanlar çok verimli çalışmalarına rağmen, konjonktür nedeniyle bir ücret artışı talebinde bulunamamışlardır. Dolayısıyla hem verimlilik artar, hem de bunların ücretlere yansımaları için hiçbir gerekçe yoktur! Bu çok ciddi bir maliyet düşüşü getirir imalat sanayiinde. Verimlilik artışı sürdürülebilir bir şeydir, ama bunun ücretlere hiç yansıtılmaması, her şeyden önce çok uzun dönemli beklenebilecek değildir. Çok etkili olan en önemli faktörlerden biri de, reel döviz kurunun yerli paradaki değerlenmesidir. Yerli paradaki değerlenme, imalat sanayi için en önemli ikinci maliyet unsurudur. İmalat sanayiinde iki maliyet unsuru bulunur: ücretler ve ithal girdi fiyatları. 2003-2004 yılında baktığımız konjonktürde yatırımlarda ortaya çıkan bu artış çok ciddi faktörle beslenir: Hem işgücü maliyeti, hem de girdi maliyeti düşmüş durumdadır. Bunlar üretimde ve imalat sanayii kârlılığında bir artışı gösterir; yani 80'li yıllardan beri ilk kez Türkiye'de, imalat sanayii ülke içerisinde finans sektöründen çok reel sektöre yatırım yapmak için ciddi olarak kârlılığını artıracak faktörlerden etkilenebilir.

İmalat sanayii yatırımlarının yapılabilmesi için, kârlılığı artıran önemli faktörler söz konusudur; ama yatırım yapabilmek için bir şekilde kaynak bulunmuş olması da gerekir. Özel sektörün böyle bir yatırıma göre 80'li yıllardan beri tasarruf fazlası vardı. Neden bunun şimdi bir kaynak unsuru oluşturduğuna bakıldığında, 2004 yılında özel sektörün tasarrufunu, özel sektör yatırımlarına dönüştürdüğü görülür. 80'li yıllardan 2003 yılına kadar özel sektörün tasarrufu vardı ama yatırım yoktu. Kaynak kamu açığına gidiyordu; kamu açığı özel sektörün tasarrufunu çekiyordu ve özel sektör kendi yaptığı tasarrufu kendi yatırımlarına dönüştüremiyordu. Eğer içinde bulunduğumuz bu konjonktürde, kârlılığı etkileyen bu kadar fazla olumlu faktör olmasına rağmen böyle bir kaynak olmasa, yine özel sektör yatırımlarını çok fazla artıramazdı. Bu kaynağın iki yerden arttığını görüyoruz. Birincisi, nereden geldiğini bilmediğimiz bir sekiz milyar dolar bir para söz konusudur; bu, muhtemelen, daha önce yurtdışına yine Türk vatandaşları tarafından çıkarılmış sermayenin geri gelmesidir. İkinci önemli faktör olarak, kamu açığı ilk kez 2004 yılında özel sektörün tasarrufuna başvurulmaksızın kapatılmıştır; yatırımlar tamamen durmuş, kamu açığı azaltılmış durumdadır ve sekiz milyar dolar olan portföy yatırımlarının yedi milyar doları hükümetin yurtdışında satmış olduğu borç senetleridir. Hükümet, dışardan borçlanarak kamu açığını kapatmıştır. Bu, 2004 yılındaki en temel, en önemli değişikliktir. Hem kaynak bulunmuştur, yani özel sektör artık kamuya borç vermeyip kendi kaynağını kendi yatırımlarına yatırabilmektedir, hem de bu kaynakların imalat sanayiine yatırılması için çok önemli, kârlılığı artıran faktörler vardır; özel sektör bu kaynağı hizmet sektöründe, sağlık sektöründe, özel eğitim sektöründe de kullanabiliyordu ama imalat sanayiinde kullandı. Bunun sonucunda 2004 yılında ciddi bir yatırım ve ciddi bir büyüme hamlesi ortaya çıktı. Eğer konjonktür dışarıya kaynak transferini gerektirirse, o andan itibaren dış borçlanmada bir daralma, dolayısıyla içeri girecek kaynaklarda sorun ve kamunun istediği kaynakları bulmasında ciddi bir darboğazla karşılaşılabilir. Bu da yeniden özel sektörün tasarruflara dönüşünü getirebilir. Bunun yanı sıra döviz kurunda değer kaybetme yönünde ortaya çıkacak bir değişiklik, yine girdi maliyetleri açısından imalat sanayii yatırımlarını olumsuz yönde etkileyebilir. Verimlilikteki artış her zaman sürebilir, ancak bunların ücretlere yansıtılmadan sürdürülebilmesinin, yine çok uzun vadeli bir yaklaşım olmayacağı kanaatindeyim.

Kamu, daha ne kadar yatırım yapmaksızın varlığını sürdürebilir? Gelen para cari harcamalarda kullanılıp, geri kalanıyla da borç ödenmektedir, yani kamunun yapması gereken uzun vadeli altyapı ve sosyal güvenlik harcamasını yapmadığını görüyoruz. Bu şekilde kamunun kaynak ihtiyacı azalmakta ve var olan ihtiyaç ise dışardan borçlanarak gerçekleştirilebilmektedir.

Her türlü ekonomik faaliyetin ülke ekonomisinde istihdam yaratmadan sürmesi, ancak bir sermaye birikimi ve o sermaye birikiminin yeniden ülke içerisinde yatırılıp uzun vadede bir şey yaratmasıyla olumlu olarak adlandırılabilir; yani büyüme eğer istihdam, ücretlerde bir değişiklik, ülke içerisinde gelir dağılımında bir eşitlik yaratmıyorsa sorgulanabilir. İçinde bulunduğumuz dönemde geldiğimiz noktada istihdam yaratmayan büyüme olgusunu birçok ülkede görüyoruz.

Türkiye içinde bulunduğumuz birkaç dönemde tarımda ciddi bir reform yaptı. Türkiye'de tarıma aktarılan kaynağın şehirlerdeki işgücüne yaptığı bir transfer/destek söz konusudur; bu olgu gıda yollamanın ötesindedir. Yani işsiz kaldığında, insanların her zaman döneceği bir köy-kent bağlantısı vardır; şehirdeki işçi, işsiz kaldığında, köydeki ya da kasabasındaki büyük ailesinin, anneannesinin, babaannesinin evine dönebilir ve orada bir tür yaşamını sürdürebilir. Tarımla sanayi arasındaki bu ilişki tam koptuğunda, kriz sonucunda işsiz kalan insanlar şehirde kalır ve sosyal çalkantıya neden olurlar. Örneğin Bursa, 1994 krizinde, en önemli istihdam kaybı olan şehirlerden biriydi, ama Bursa'daki büyük otomotiv sanayii sektöründe çalışan işçilerin çok önemli bir kısmı çevre köylerden geldikleri için köylerine geri döndüler ve şehirde kalıp sosyal bir patlamaya yol açmadılar.

Tarımdaki reformun sanayide ortaya çıkan bu krizleri dengeleyici etkisini yavaş yavaş ortadan kaldırma olasılığı söz konusu; nitekim daha önce bu reformu yapmış olan Latin Amerika ülkeleri çok önemli birer örnek konumundadır. Böyle bir tabloda, özellikle işsizlere ve iş sahibi olsa dahi çok düşük ücretle çalışmakta zorunda kalan kesimlere yönelik sosyal politikaların çok önem kazandığını ve iktisat politikalarının, bu sosyal politikalarla mutlaka el ele sürdürülmesi gerektiğini düşünüyorum. İktisatçıların gündemi artık sadece istihdam yaratmak, ücretleri artırmak değildir. Ekonomi alanının dışına düşmüş ciddi kesim söz konusudur. Buna eklenecek nüfusu da düşündüğümüz takdirde, gerek sanayicilerin, gerek iktisat politikacılarının, gerekse siyasetçilerin, sadece iktisat alanında, iktisat politikaları ile yetinerek ülke ekonomisinde bir denge ve bir refahı sağlayamayacaklarını düşünüyorum. Aynı şekilde bu, küreselleşmenin de karşı karşıya olduğu bir sorundur.